

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚULUI VLAȘCA „TEOHARI ANTONESCU“

III

PUBLICAȚIE SCOASĂ SUB ÎNGRIJIREA D-LUI D. BERCIU, PROFESOR, DIRECTOR ONORIFIC AL MUZEULUI

1 9 4 5

BUCUREȘTI

P 19 696

BULETINUL

MUZEULUI JUDEȚULUI VLAȘCA „TEOHARI ANTONESCU“

III

PUBLICAȚIE SCOASĂ SUB ÎNGRIJIREA D-LUI D. BERCIO, PROFESOR, DIRECTOR ONORIFIC AL MUZEULUI

1 9 4 5

BUCUREȘTI

CONTRIBUȚIA

LUI ION ANDRIEȘESCU LA PREISTORIA DACIEI ȘI A SUD-ESTULUI EUROPEAN *)

În a două jumătate a secolului trecut preistoria românească era reprezentată de o pleiadă de diletanți cu mult suflet și dragoste pentru antichitățile cele mai vechi ale țării noastre, în frunte cu Cesar Boliac, N. Beldiceanu, Gr. Buțureanu și Diamandi.

Deși acești diletanți erau departe de a-și fi însușit spiritul științific al epocii, când studiile de preistorie din țările nord-europene și apusene se găseau în plin progres, totuși unii dintre ei, ce Cesar Boliac, gazetar, poet, colecționar cu gust pentru lucrurile vechi, a pus pentru întâia oară la noi *«în chip documentat problema existenței celor trei vârste»*, ¹⁾ aceia a pietrei, a bronzului și a fierului, merit subliniat și de I. Andrieșescu, adăogând recomandarea să nu se înceapă nicio tratare a preistoriei regionale oltene (gândindu-se la Vădastra-Romanaților), muntene și în general românești, ²⁾ fără a porni dela acest precursor.

«Goana după obiecte» a epocii premergătoare primului răs-

*) Comunicare ținută la Institutul de Istorie Națională din București la 15.III. 1945.

Numele lui Ion Andrieșescu este legat și de săpăturile și cercetările din județul Vlașca. În 1928 a reușit să pună la adăpost un interesant depozit de bronz (epoca târzie a civilizației bronzului tracic), iar în 1929 și în 1930 a întreprins săpăturile dela Oinac. *«care se vor dovedi, cred, — spunea Andrieșescu, (În Buletinul Muzeului jud. Vlașca, vol. I, 1945, p. VI), — printre cele dintâi săpături preistorice mai ample, bogate și minuțioase din țara întreagă»*. Vastul cimitir dela Oinac aparține epocii mai puțin cunoscute din istoria poporului nostru, adică evului mediu, și anume perioadei sale de început. La aceste săpături au participat și studenții din cea dintâi serie de elevi formați de Ion Andrieșescu, din care am avut cinstea să fac și eu parte, fiind unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai săi, mai mulți ani în șir. Înțelegând, cred, mai bine decât alții, pe acest singuratec și modest savant și gânditor, am crezut că publicarea rândurilor de mai jos poate fi utilă, mai ales că se încearcă să se dea o interpretare greșită operii de preistorician, — de istorie deci, — a lui Ion Andrieșescu.

1) I. Andrieșescu, *din Preistoria Olteniei*, în Omagiul, «N. Iorga», Craiova, 1921, p. 8.

2) *Ibidem*.

boiu mondial dusesse la înghețări de muzee și colecțiuni, în pripă și fără un sistem. Doar în mod sporadic se întâlneau la noi organizări după metodele apusene. ¹⁾ Sondagiile și cercetările pe teren se făceau fără pregătirea necesară, iar publicațiile diletanților nu cuprindeau observațiunile cerute de știința arheologică modernă: *determinarea mediului, a condițiunilor de găsiră, descrierea amănunțită și metodică a săpăturilor și a obiectelor descoperite.*

Către sfârșitul primei jumătăți a secolului XIX-lea se constată în mișcarea arheologică românească o oarecare *sistematizare* și o *tendință de îndrumare* a studiilor de preistorie dela noi, datorită lui Alex. Odobescu, personalitate complexă, fatalmente obligat și el a se dispersa ca toți oamenii de știință ai epocii, în domenii mai mult sau mai puțin înrudite. Odobescu, în strânsă legătură și cu ceea ce spusese Boliac, postula și el existența epocii pietrei și a bronzului în România, ²⁾ și scria în 1868 «*Notice sur les antiquités de la Roumanie*, cu scopul de a atrage luarea în considerare a rămășițelor arheologice, nu numai dela noi, dar și din străinătate, unde avusese prilejul să cunoască de aproape multe muzee și colecțiuni.

Autoritatea lui Alex. Odobescu și lansarea «Cestionarului» său au creiat fără îndoială un curent favorabil mișcării arheologice românești, iar descoperirile ce au urmat s'au impus prin ele înșile foarte curând.

Din păcate Gr. Tocilescu n'a reușit să împingă mai departe progresul realizat de Odobescu. A sa «*Dacia înainte de Romani*» din 1880, a rămas pentru preistorie doar cu un caracter inventaric, lucrare caracterizată de Hajdeu, nu fără ironie și o parte bună de adevăr, în felul următor: «oală peste oală, coală peste coală, vorbărie goală» ³⁾. Ea a provocat în schimb teza de doctorat a lui I. Andrieșescu din 1912. Acesta era în rezumat stadiul arheologiei preistorice românești în ceea ce privește studiile, legitimarea ei ca știință de sine stătătoare, săpăturile, muzeele și colecțiunile, când la direcția Muzeului Național de Antichități din București vine V. Pârvan, pornit de la istoria românească, dar trecut repede

1) Cu câtă durere scria I. Andrieșescu: «În 1911 scotoceam în subsolurile Universității din Iași lucruri de această proveniență (e vorba de descoperirile de la Cucuteni) lucruri cari altă dată expuse în dulapuri convenabile împodobeau frumoasa ei sală de jos». *Buletinul Jud. Vlașca*, I, 1935, p. 61.

2) Al. Odobescu, «Opere complete, vol. III. Ed. Minerva, p. 114; la I. Andrieșescu, *Din preistoria Olteniei*, p. 5.

3) I. Andrieșescu, în *Analecta* d-lui I. D. Ștefănescu, I, 1943, p.23, nota.

la arheologia clasică, dând mai apoi o atenție deosebită datelor preistoriei regiunilor noastre.

V. Pârvan n'a creiat o «epocă», dar el reprezintă fără îndoială un moment de răspântie pentru studiile de antichitate la noi¹⁾. Nu se poate prevedea ce drum ar fi urmat preistoria românească, dacă V. Pârvan n'ar fi fost secondat în ceea ce privește munca organizatorie de către Ion Andrieșescu și dacă acesta n'ar fi fost ceea ce a fost. Fără el nu s'ar fi putut lega nici firul cu activitatea precursorilor, pe care nimeni mai mult decât el nu i-a înțeles și prețuit mai mult: «când lucrurile sunt la început, — zicea el —, orice părere e binevenită; în părăsire nu se lasă lucrurile bune niciodată»²⁾.

Cât respect avea Andrieșescu pentru opera înaintașilor se poate vedea și din citatul următor: «*Ce-i drept, oricine se silește să prezinte și să creadă mai mult, în valoarea și cuprinsul ideilor sale. Dar nu se cuvine să uităm, sau să trecem cu vederea, prin spuse ușurele munca zecilor de ani a altora, care tocmai ne pot deschide și netezi calea, nu a noastră, ca cercetători ci a adevărului, pe cât posibil însuși, al unei științe prețioase, de încă nebănuită însemnătate*»³⁾.

I. Andrieșescu a scos preistoria românească din *perioada sa romantică sau eroică*. El a dat preistoriei științifice de la noi un sistem de adevăruri fundamentale și prin aceasta, îndreptându-i existența ca știință de sine stătătoare, trasându-i o direcție de dezvoltare, dela care nu se mai poate abate niciun preistorician român, fără a se înstreina de regiunile noastre carpato-balcanodanubiene și de problemele de bază ale însăși istoriei noastre naționale, fiindcă în concepția lui I. Andrieșescu⁴⁾ și a lui N. Iorga preistoria face parte integrantă din istoria propriu zisă, ea nefiind decât capitolul său de început, și cel mai vast, precum se va vedea mai jos.

* * *

I. Andrieșescu n'a lăsat o lucrare de sinteză, cum e *Getica*

1) Idem, *Dela Preistorie la Evul Mediu*, 1924, p. 54.

2) I. Andrieșescu, *Câteva considerațiuni și îndemnuri de început cu privire la Istoria veche și științele ei ajutătoare*, București 1920, p. 14.

3) In *Revista de Preistorie și Antichități Naționale*, vol. II-IV, 1940, p. 26.

4) In 1940 Andrieșescu scria: «*fiindcă așa este concepția noastră despre preistorie și antichitățile noastre naționale, pururea în cea mai strânsă legătură cu istoria, pe care o împlinește în ale ei începuturi, și o ilustrează*». (*Revista de Preistorie și Antichități Naționale*, II-IV, 1940, p. 7).

lui V. Pârvan. El plănuise de mai mulți ani o atare lucrare, la care a și muncit, dar n'a avut fericirea s'o ducă până la capăt. Concepușe o «*Introducere la studiile de preistorie și antichități naționale*», pe care o considera el însuși în 1940 ca «*rezultat al unei stăruinți pe acest tărâm, cu respectiva practică, de aproape 20 ani*». ¹⁾ Ideile sale sunt răspândite în diferite studii și în cursurile dela Universitate, dintre care unele au fost litografiate și pot să fie folosite ca referire științifică, fiindcă profesorul nostru pune și aici toată grija cuvenită și unui studiu tipărit. Datoria noastră este de a aduna aceste idei ca într'un mănunchiu din care să reiese concepția autorului lor și contribuția lui la preistoria românească și sud-est-europeană. Vom stăruia mai mult asupra ideilor fundamentale, care rămân drept premise ale preistoriei Daciei și Sud-Estului.

Dela început Andrieșescu a fost preocupat să dea istoriei noastre naționale o direcție nouă, indicată de mărturiile scoase din pământ. «*Formidabila ridicare vijelioasă a Dacilor în res-timpul dintre Cesar la Traian, — scrie Andrieșescu, — puterea, mulțimea, legătura lor cu pământul Daciei, ceea ce a dat o anumită culoare romanizării și apoi istoriei ei post-antice, deci o parte din însăși fisionomia istoriei vechi sud-est-europene în dubla ei înfățișare între helenism și romanism, cere o altă întemeiere de început, decât i s'a dat, i s'a putut da*» ²⁾.

Sfortările lui Andrieșescu erau de a atribui istoriei noastre naționale, nu numai un mileniu sau două, ceea ce s'a și realizat de către V. Pârvan, dar mai ales întreaga viață de mai multe ori milenară a strămoșilor noștri traco-iliri, dela cele dintâi începuturi ale lor de rasă și de cultură depe tot cuprinsul Sud-Estului european, baza de formare a poporului român, așa cum se oglindește ea și în opera de sinteză a lui N. Iorga. În al doilea rând, I. Andrieșescu a arătat de repetate ori că regiunile carpato-balcano-danubiene nu sunt cu nimic mai prejos față de restul Europei și că ele au contribuit într'o largă măsură la progresul general al umanității.

Privind înapoi la opera sa de un sfert și mai bine de veac, el seria în 1939 cu conștiința împăcată a omului care n'a muncit

¹⁾ I. Andrieșescu, în *Rev. de Preistorie și Ant. Naționale*, II—IV, 1940, p. 9, nota 1.

²⁾ Răspândirea nordvestică a Tracilor la începutul istoriei, în «*Inchinare lui Nicolae Iorga*», Cluj 1931, p. 4.

în zadar: «Cercetarea trecutului nostru integral și încadrarea lui în istoria lumii a intrat însă, încă de pe acum, în făgașul cel mare al progresului. Strămoșii, mai ales cei mai îndepărtați s'au stins de mult, dar ei se ridică și vor trăi din ce în ce mai viu înaintea ochilor noștri, prin tot ce s'a putut păstra și ne-a rămas mai bun dela dânsii»¹⁾.

Putea să scrie aceste rânduri, cu atât mai liniștit, cu cât în 1935 d-l C. C. Giurescu dăduse în primul volum al *Istoriei Românilor* o largă extindere capitolului referitor la preistoria țării noastre, iar în 1936 N. Iorga închinase un întreg volum umanității preistorice din Sud-Estul european, așa cum îl văzuse I. Andrieșescu. Ce departe suntem de anul 1913, când în ediția a II-a a operei lui A. D. Xenopol se reproducuse o planșă cu lucruri preistorice, cea dintâiu la noi într'o operă istorică! Preistoria a trecut și în manualele școlare după ce întemeietorul ei o impusese ca obiect de învățământ la Universitate, realizându-se astfel nu numai o cerință a vremii determinată de progresul științelor istorice, dar și o îndrăzneală idee pusă în circulație la noi de către un diletant, Gr. Buțureanu, care în 1897, propunea printr'o broșură, semnalată numai de N. Iorga²⁾, introducerea preistoriei la toate gradele de învățământ; broșura purta titlul: *Preistoria și popoarele arice pentru trebuința elevilor de liceu, cursul superior, școalele normale, primare*. Tot așa preistoria românească se impusese peste hotare. Cuvintele de meritată apreciere a științei noastre, scrise în 1938 de arheologul finlandez A. M. Tallgren dela Helsinki³⁾, se adresau indirect părintelui preistoriei românești.

Prin cunoașterea faptelor de caracter material, care nu înșeală niciodată și prin justa lor interpretare, Ion Andrieșescu a ajuns să descifreze sensul însuși ai vieții istorice dinaintea datelor scrip-

1) *Artele în timpurile preistorice la noi*, p. 7.

2) *Istoriologia umană* (în manuscris).

3) *Eurasia Septentrionalis Antiqua*, XII, 1938, p. 237. Vorbind despre activitatea arheologică în România după primul războiu mondial arheologul finlandez scrie: «Ganz phänomenal ist der Aufschwung unserer Wissenschaft in Rumänien». Și mai departe: «Das Land nimmt nunmehr mit seiner grossen Museen, seinen kenntnisreichen Prähistorikern einen festen Platz in der internationalen prähistorischen Archäologie ein». Nu trebuie să se uite, — și ar fi o mare nedreptate față de memoria lui Ion Andrieșescu, — că acești preistoricieni s'au format datorită numai înțelegerii, priceperii și sfaturilor date de către fondatorul arheologiei preistorice dela noi. Dintre foștii elevi ai lui V. Pârvan niciunul nu s'a considerat și elev al lui I. Andrieșescu, afară doar de cazul unic în felul său, al d-lui I. Nestor, care, după moartea ilustrului meu profesor, se numește pe sine elevul (!) lui Ion Andrieșescu, uitând că nimic nu l-a apropiat de acest savant, de inima lui și de felul său de a vedea, ci din contră.

tice și să deosebească factorii activi din istoria străveche a regiunilor sud-est-europene, și în special ale Daciei pre-și protoistorice.

El era un *savant de formație istorică*. În opera sa de arheolog și de profesor, Andrieșescu a fost permanent preocupat de latura istorică a tuturor problemelor tratate. De aceea s'a ferit, — ceea ce noi, arheologii mai tineri, chiar și cei formați la școala prudenții și măsurii a profesorului meu, I. Andrieșescu, n'am putut rezista ispitei modei de a întrebuița prea multe numiri tehnice, tipuri noi de civilizație ori criterii de sistematizare și periodizări exagerate, care, spunea Andrieșescu, «*izolează aproape ermetic unele cercetări preistorice și îngrozeșc pe istorici, în loc de a-i câștiga pentru întrebuițarea cât mai din plin a izvoarelor nescrise*» ¹⁾.

În toate lucrările sale, scrise într'un stil îngrijit, uneori plin de poezie și avânt, totuși reținut, moștenit dela profesorul său dela Iași, Teohari Antonescu și din atmosfera de idealism și pură intelectualitate a capitalei Moldovei dela sfârșitul veacului trecut, de unde a pornit, stil, în construcția căruia se observă însă și influența frazei lui N. Iorga, — Andrieșescu are o largă obișnuință a generalităților câștigată din variatele sale lecturi, un orizont larg, cerut cu predilecție de studiile istorice. El privește mereu în jurul său, mai întâiu în cuprinsul țării noastre, apoi în întregul Sud-Est european în accepțiunea geografică cea mai largă, și, în al treilea rând, în lumea înconjurătoare, a Europei centrale, a Italiei de Nord și de Răsărit, a Egiptului, a Asiei Mici și a Rusiei meridionale. Datorită formei alese și a ideilor generale și originale, studiile lui Ion Andrieșescu sunt mai accesibile marelui public, decât ale celorlalți arheologi. Orice studiu, fie chiar numai de o pagină, era conceput ca o operă de artă, a cărei reușită nu depinde numai de combinarea, de punerea laolaltă a tuturor resurselor de gândire și a cunoștințelor dobândite din cărți, din experiența vieții și din săpăturile pe teren, ci și de o formă aleasă. Iată ce scria în 1934 pe un mic studiu de început, al nostru: «*Și în astfel de studiu trebuie compoziție și nu numai deșteptăciune de a descrie și a storce. Vasul trebuie tratat ca o modestă lucrare de artă care prevestește multe*».

Cred că aci trebuie să căutăm explicația în întârzierea tipăririi atâtor lucrări ale lui Andrieșescu rămase în manuscris, spre paguba științei noastre.

1) În *Analecta*, vol. I, 1943, p. 26, nota 2.

Și încă o lămurire înainte de a trece la analiza operei de preistorician a lui Ion Andrieșescu. S'ar face, cred, o mare greșală, încercându-se a înțelege pe Andrieșescu prin V. Pârvan, micșorându-se contribuția celui dintâi la mișcarea arheologică din domeniul preistoriei dela noi. V. Pârvan era o fire diametral opusă, adept al construcțiilor îndrăznețe, al cataclismelor în istorie, cu prelungirea lor înapoi, în vremurile preistorice, teorie perimată, cu toate că unii elevi ai săi mai rămân încă la ea, pe când I. Andrieșescu, acest modest și pasionat cercetător al trecutului nostru celui mai îndepărtat, era pentru mersul liniștit, unitar și organic al unei umanități solidare care n'a făcut niciodată salturi, concepție reprezentată la noi în istorie de N. Iorga, alături de care îl găsim pe Andrieșescu în repetate rânduri, pe un drum comun de gândire și interpretare.

Nu ne vom opri deocamdată nici asupra operei de organizator a lui I. Andrieșescu, de arheolog — cu primele săpături sistematice din România unde el a introdus prima oară (în 1916 la Sălcuța, jud. Dolj; și ce departe suntem azi!) o preocupare stratigrafică, — și nici asupra operei de teoretician al preistoriei dela noi, căutând cel dintâiu, nu numai în România, dar și dela alte universități europene, să facă o deosebire între arheologia preistorică, statică, și preistoria propriu zisă. Aportul lui Andrieșescu asupra acestei din urmă chestiuni a fost relevat de noi în broșura lămuritoare: *Ce este Preistoria*,¹⁾ care a pornit din cadrul acelorași preocupări ale profesorului nostru și ale primelor surse de învățatură dobândită dela el.

De data aceasta ne interesează *opera de preistorician*, cu alte cuvinte *opera de istoric*, aceia în care găsim interpretarea dinamică, reconstituirea din elemente veridice și disparate, a evoluției umanității din părțile noastre și evocarea trecutului străvechiu al popoarelor din Dacia și Sud-Estul european în lungul restimp dela primele mărturii ale omului paleolitic până la înjgheizarea celor dintâi nuclee de stat, fiindcă Ion Andrieșescu prelungea cu dreptate, — ca de altfel și în alte regiuni ale Europei, — domeniul de preocupare al preistoriei și arheologiei preistorice încă un mileniu și mai bine după începutul erei creștine.

* * *

1) În *Revista Istorică*, 1938; extras; A se vedea și: *Indrumări în Preistorie*, 1939, care cuprind prelegerile noastre ținute în anii 1937—1939 la Facultatea de Filosofie și Litere din București, pe lângă catedra mult regretatului N. Iorga.

Lucrarea sa din 1912, *Contribuție la «Dacia înainte de Romani*, prezentată la Iași ca teză de doctorat, marchează fără îndoială o piatră unghiulară în dezvoltarea științifică contemporană a arheologiei românești. Prin cunoașterea materialelor din muzeele și colecțiunile Europei sud-estice, din Austria, Ungaria, Polonia și Germania, Ion Andrieșescu ajunge să dea pentru prima oară la noi o imagine, cât mai aproape de adevăr și cu totul nouă pentru vremea aceea, a epocii neolitice din Dacia și întreg Sud-Estul Europei. Se evidențiază unitatea de cultură străveche, din valea Niprului, peste Carpați, până în Moravia și la Butmir în Bosnia, din Transilvania până în Grecia continentală. Formele, decorul spiralo-meandric și tehnica ceramicii neo-eneolitice se înfățișează aci ca elemente izbitor de asemănătoare, precum o arată materialul însuși pus alături după metoda larg comparativă, și cunoscut până atunci în România cu Transilvania la un loc, în Ungaria, Ucraina, Bulgaria, Serbia, Bosnia, Macedonia și Grecia.

«Ceramica monocromă și ceramica pictată, — seria Andrieșescu, — fac din regiunea carpato-balcanică —, cel puțin în aceste timpuri neolitice, — un tot organic; nici-o deosebire esențială, o întrerupere sau contrast» ¹⁾.

Concepția aceasta a unei unități indiscutabile nu se putea câștiga din cărți, ci numai prin cunoașterea la fața locului a descoperirilor arheologice, ceea ce a făcut Andrieșescu și ne îndemna să facem noi, elevii lui. Nicăieri n'am avut impresia că o aceiași lume, cu o civilizație asemănătoare, a trăit cândva, în vremurile neolitice și ale începutului epocii bronzului peste tot în Sud-Est, ca în modestul muzeu de provincie dela Cheroneia, vizitat de noi în 1937, în care erau expuse descoperirile dela Orchomenos.

Dar nu numai ceramica, ci și alte elemente de inventar învederează aceiași unitate culturală, care nu poate avea drept corolar decât pe cea etnică. Instrumentele, armele, plastica și felul așezărilor din tot teritoriul carpato-balcano-danubian spun același lucru ²⁾.

Această unitate de cultură decurge și din *originea comună* a civilizațiilor sud-est-europene, care nu pot veni în niciun caz, chiar dacă e vorba de splendida ceramică pictată, din centre extra-europene. Arheologul român intervine aci contra școalei vieneze, care atribuia ceramicii pictate din Sud-Estul nostru o origine

1) *Contribuție*, p. 107.

2) *Ibidem*, p. 106.

orientală, acceptată la noi de elevii lui V. Pârvan; realitatea însă e alta, aceia văzută de Ion Andrieșescu și reprezentanții autohtonismului civilizațiilor neolitice europene în genere, și al ceramicii pictate în special; dealtfel descoperirile mai recente dela noi, cu deosebire cele din câmpia Munteniei, au adus primele dovezi de începuturi sigure ale acestei civilizații pe solul țării noastre¹⁾.

I. Andrieșescu, deosebind ce este bun exclusiv local și ce este strein, ajunge la convingerea că elementele împrumutate sunt procentual mai puține decât cele autohtone și în general, rar au avut un rol formativ în sintezele culturale din Sud-Est: «*Înainte de problema oricărei influențe, spunea el, o cultură pune pe aceia a făpturii, a elementelor caracteristic alcătuitoare, fiindcă oricât de adânci și întinse sunt influențele ce o acopăr sau o străbat, în adâncul ei intim stau fibrele de viață proprie, pe care ele le pot preface, dar nu înlocui*»²⁾.

Aceste considerațiuni valabile pentru toate vremurile și împrejurările și izvorâte din cunoașterea materialului însuși din regiunile sud-estice, aveau să schimbe vechile păreri.

Tot așa, vorbind în 1924 despre ceramica neo-eneolitică dela Sultana, în câmpia Munteniei, ceramică similară celei dela Cernavoda și din numeroase alte stațiuni dela noi și din Bulgaria, Ion Andrieșescu recunoaște «*un caracter autohton sud-estic*» al acestor produse, în toată aria lor de răspândire, arătând în acelaș timp că încă din vremurile acelea îndepărtate, ale epocii neolitice, Dunărea n'a constituit o frontieră de netrecut³⁾, după cum tot el dovedise că nici Carpații n'au despărțit două lumi deosebite.

Dar Andrieșescu era la pas și cu progresul realizat până atunci de știința arheologică europeană, care ieșise în general din compartimentele geografice și culturale prea restrânse, spre a se ridica la sinteze, atât cât se puteau întrevedea pe atunci, asupra unor regiuni mult mai cuprinzătoare, cum este cazul Sud-Estului european.

Ținând seama de curentul cel nou, început în diferite părți ale Europei, și în deosebi în Franța, și apoi în Germania, de a pune pe hartă, — după metoda *chorologică* —, rezultatele obținute

1) D. Berciu, *Prime considerațiuni asupra neoliticului din valea Dunării inferioare*, în Bul. Muzeului jud. Vlaşca, II, 1937.

2) *Contribuția*, p. 106.

3) *Les fouilles de Sultana*, în *Dacia*, I, 1924, p. 107.

pe teren, în urma unor lungi periegeze arheologice începute pe vremea lui Pârvan și continuate de I. Andrieșescu și ceilalți arheologi dela noi, profesorul de preistorie dela Universitatea din București întocmea în 1929 *harta arheologică a României* (1:500.000), care se expunea din Muzeul Național de Antichități din București, dar încă inedită. Stațiunile preistorice din acest colț al Sud-Estului european, — atâtea câte erau pe atunci —, au fost indicate pe hartă după epoci și perioade. De sigur, ar fi fost mult mai bine să se fixeze cartografic *tipurile de civilizație*, cu ariile lor de răspândire, pentru a se vedea *mișcarea lor în timp și spațiu*, tocmai ceea ce urmărește metoda chorologică. Dar, oricum, *harta arheologică a României* totalizează într'un moment dat rezultatul unor eforturi comune și *ilustrează* în mod concret că regiunile carpato-dunărene ale țării noastre au fost *intens locuite* în vremurile preistorice. Dacă la această hartă se adăogă cea ridicată de V. Mikov dela Sofia în 1931 la sfârșitul lucrării sale *Stations et trouvailles préhistoriques en Bulgarie*, întocmită după acelaș plan, se dobândește o imagine relativ mulțumitoare asupra *densității* populațiilor preistorice din cele două țări, desigur populații de acelaș sânge.

Părerea lui I. Andrieșescu era că preistoria României nu poate fi pe deplin înțeleasă, — chiar pentru vremurile neolitice, cu atât mai mult pentru cele următoare, decât în cadrul întregului Sud-Est și al regiunilor învecinate acestuia. Iată de pildă o problemă pusă la Universitate în anul școlar 1929-1930: *Dacia — centru de preocupare, cu amănunțită privire asupra locurilor de jur împrejur după cele mai noi cercetări*.¹⁾

Desigur, civilizațiile neo-eneolitice din Dacia i-au prilejuit lui Andrieșescu o angrenare a acestora în mersul general al progresului umanității, cu scoaterea în evidență a trăsăturilor caracteristice sud-est-europene, dar și necesitatea de a le trata în conexiune cu problemele Europei centrale referitoare la originea străveche europeană a band-ceramicei, origine definitiv dovedită de știința preistoriei a zilelor noastre. Această concluzie atrage după sine o altă: ceramica pictată dela noi și din restul Europei sud-estice, din Ucraina până în Pelopones și în Albania, — unde a fost descoperită abia de câțiva ani, — își are originea în Sud-Est, de vreme ce ea nu este decât o civilizație cu ceramică în benzi.

1) Anuarul Universității pe anul 1929-1930, p. 84. Cf. *Rev. de Preistorie și Ant. Naționale*, II-IV, p. 45.

Neoliticul carpato-dunărean aruncă însă lumini și asupra lumii egeene și vest-anatolice, dar e și o situație inversă. Descoperirile din țara noastră interesează tot Sud-Estul. Intr'o lucrare din 1930, I. Andrieșescu arăta acest lucru, chiar prin titlul dat: *Die letzten Ausgrabung in Rumänien und ihre Bedeutung für die Vorgeschichte Südosteuropas* (în: Bericht über die Jahrhundertfeier des Arch. Instituts, Berlin 1930, pp. 294—297). Cât privește sensul mișcării civilizațiilor în cuprinsul Sud-Estului, și prioritatea culturilor carpato-dunărene, față de cele din Sudul egeian, I. Andrieșescu ajunsese la convingerea că ținuturile noastre vin cele dintâi în ordinea însemnătății și vechimii. «Troia I și II, scria el, nu se poate înțelege fără neoliticul Europei sud-estice; tot așa anumite manifestări ale Cicladicului și, în întregime Heladicul și Tesalianul. Elemente direct anterioare ale culturii dovedite aci se găsesc cu deosebire în Nordul carpato-dunărean. 1) Și mai departe: «Cât privește cultura Europei neolitice, dacă e vorba de filiație, aceasta are o direcție nord-sudică și numai anumite influențe de însemnătate secundară și nu în chip continuu se exercită în direcție inversă» 2).

După Ion Andrieșescu, lumea Mării Egee, a Asiei Mici, a Caucazului și a Rusiei meridionale, trebuie tratată totdeauna în strânsă legătură cu aceia a restului Sud-Estului european, fiindcă altfel nu vom avea niciodată o imagine completă a civilizațiilor străvechi din această parte a Europei. Egiptul va intra și el, desigur, în agrenarea aceasta, ca și Mesopotamia. Cele două focare de cultură ale antichității orientale au influențat fără îndoială ținuturile sud-est-europene. Dar, adăogăm noi, cercetările din ultima vreme au dovedit că anumite relații culturale s'au legat și cu Rusia centrală.

Azi se cunoaște mult mai bine contribuția regiunilor nord-dunărene la creiarea diferitelor sinteze din lumea prehelenică, și mai apoi, în epoca următoare, helenică. Dela formarea primei civilizații de caracter hotărâtor dunărean în Tesalia (stilul Dimini) și până la așezarea Dorienilor peste vechile stări sociale și de cultură, Nordul n'a încetat a pulsa puternic asupra Sudului heladic. De aceia avea dreptate Andrieșescu că preliminarile culturii clasice grecești sunt în Nordul carpato-dunărean. Desigur că miracolul grecesc nu se înțelege îndeajuns dacă nu ținem seama că

1) *Dela Preistorie la Evul Mediu*, 1924, p. 21.

2) *Ibidem*.

frământarea aluatului prehelenic a durat mai bine de două mii de ani, mereu provocat și împrăștiat din rezervorul cultural și etnic al ținuturilor carpato-dunărene, la care s'au adăugat evident influențele orientale, așa precum arătam și în cursul de Preistorie Balcanică ținut anul trecut cu studenții d-lui V. Papacostea.

Civilizațiile neolitice dela noi și din Sud-Est se înfățișează lui Andrieșescu refractare formelor noi, ceea ce nu poate fi explicat decât prin înclinarea spre conservatism a populațiilor care le-au creiat. Această constatare duce pe I. Andrieșescu la o altă idee de căpetenie pentru preistoria românească și sud-est-europeană: *continuitatea formelor de cultură*, dovedită prin *supraviețuiri* sau transmisiuni cum le numise N. Iorga. O supraviețuire certă vede I. Andrieșescu în unele reprezentări plastice din rocă dură (diorit) descoperite în diferite puncte ale țării. E vorba de scep-trele de comandă dela Sălcuța și Fedeleșeni, pe care le-a prezentat în studiul său *Des survivances paléolithiques dans le milieu néolithique de la Dacie*¹⁾ din 1929, studiu rămas clasic prin măiestria descrierii, cât și prin admirabila *intuiție istorică*, de care autorul a dat dovadă totdeauna, chiar dacă materialul arheologic era disparat și puțin, ca în cazul acesta. Andrieșescu arată că cele două reprezentări nu se explică «*que par la tradition plus au moins éloignée de l'art paléolithique dans nos parages*»²⁾ și că ele constituiesc o verigă de legătură cu epocile anterioare. În alt studiu apărut în acelaș an în «Omagiu lui Ramiro Ortiz»: *Câteva considerațiuni asupra unor străvechi elemente de credință religioasă în Dacia timpurilor preistorice*, Andrieșescu insista din nou asupra perpetuării tradiții paleolitice în regiunile sud-est-europene, arătând că «*arta timpurilor anterioare nu s'a stins, ci, în alte împrejurări de viață, firul nu s'a rupt*»³⁾. Apoi peste 10 ani, în 1939, vedea unele supraviețuiri în arta rupestră din Oltenia,⁴⁾ și, pentru a avea un sprijin venit din alte domenii, — de data aceasta dela o mare autoritate, — Andrieșescu cita aceste rânduri ale lui Romain Rolland, profesor de istoria artelor, romancier, eseist și critic: «*Arta nu moare. Nu există nici moarte nici renaștere a umanității; lumina nu încetează să ardă; ea își schimbă doar locul, dela o artă la alta, ca dela un popor*

1) Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. Seria III, t. XV, 1929. Alte două exemplare descoperite ulterior, unul la Ionești-Palde (piatră), altul la Casimcea jud. Tulcea.

2) O. C., p. 7.

3) O. C., p. 18.

4) *Artele în timpurile preistorice la noi*, 1938—1939, p. 26.

la altul. Dacă nu veți studia decât una din ele, veți găsi între ele întreruperi, sincopă, când inima încetează să bată. Pe când, dacă veți contempla totalitatea tuturor artelor, veți simți cum curge eternitatea vieții» ¹⁾. Aceste reflecțiuni se găseau pe linia gândirii lui I. Andrieșescu, fiindcă sceptorile amintite, purtate de șeful religiei, al tribului și al familiei, constituiesc o dovadă sigură a continuității religioasă-spirituală, și materială în ceea ce privește ideea transpusă în arta plastică zoomorfă.

În anii din urmă s'a arătat de arheologi streini, anume de Lothar Zotz, că și plastica de lut dela Cucutenii Moldovei epocii neo-eneolitice are afinități cu cea similară descoperită în mediul paleolitic din Moravia ²⁾, după cum mai înainte se evidențiasse din diferite părți că însăși ornamentul spiralo-meandric este o moștenire dela străvechile populații paleolitice ale Ucrainei și a celor din valea mijlocie a Dunării.

În felul acesta, Andrieșescu contribuia la risipirea concepției existenței unui *hiatus*—unei întreruperi—între paleolitic și neolitic, aducând dovezi chiar din țara noastră.

* * *

Pentru istoria noastră națională și sud-est-europeană în genere, ne interesează, desigur, în mod deosebit, felul cum a înțeles I. Andrieșescu să privească *problema etnologică* a regiunilor car-pato-balcano-danubiene din epoca pre-și protoistorică. Fără îndoială că fiecare preistorician își pune întrebare: cărui popor a aparținut cutare sau cutare civilizație? Răspunsul nu este atât de ușor, lipsindu-ne, precum se știe, izvoarele scriptice. Și greutatea este cu atât mai mare, cu cât materialul arheologic este și el puțin, neclasificat și neconcludent, precum se prezenta în general situația dintre anii 1911—1912. Cu toate acestea I. Andrieșescu a încercat o interesantă teorie de aplicare etnologică, sprijinit deopotrivă pe confruntarea tradiției istorice a acestor locuri cu descoperirile arheologice existente, cu cele toponimice și patronimice, dar și pe concepția sa autohtonistă și a continuității. Pornind dela Tracii fixați istoricește în aceste părți ale Europei, și scoborând înapoi, în timp condus de același fir neîntrerupt de viață, până în vremurile de vădită strălucire culturală din epoca neolitică, arheologul român

1) *Ibidem*, p. 27.

2) Vezi discuțiile la noi: *Din problemele preistoriei Olteniei*, în volumul «Oltenia», Craiova 1943, p. 248.

conchidea în mod firesc că «*Tracii vin în rândul întâiu în considerarea etnologică a acestei culturi*», dela Nordul și Sudul Dunării ¹⁾.

La începutul secolului nostru se discuta cu multă ardoare problema apartenenței etnice și aceia a Indoeuropenilor. Studiile din ultimii 30 ani au adâncit mult aceste probleme și le-au dat un răspuns în mare parte satisfăcător. Marea mișcare indoeuropeană dela începutul mileniului II-lea înainte de Chr., la capătul căreia aveau să se individualizeze popoarele înregistrate de istorie, n'a reușit să disloce vechile populații pretracice și preilirice și nici să «lichideze» — cum cred unii arheologi (I. Nestor) — civilizația neo-eneolitică balcano-carpato-danubiană. Noii veniți impun limba lor, limba indoeuropeană, dar aceasta nu este totdeauna și în mod necesar elementul de permanență al unui popor, cum credea și Ion Andrieșescu, fiindcă ea poate fi părăsită, uitată, smulsă de cuceritori ²⁾.

Sinteza tracică s'a realizat după aceste frământări din prima jumătate a mileniului II-lea înainte de Chr. Vasile Pârvan credea că avem o populație băstinașă tracică numai din acest mileniu. În schimb I. Andrieșescu se gândea la o dăinuire străveche a ei: «*eu îndrăznesc a crede că încă din neolitic*», scria el textual în 1925 ³⁾, vorbind și despre Indoeuropeni, cu începuturile lor în aceeași epocă, după alți arheologi chiar din paleolitic. În 1928, Andrieșescu era și mai categoric: «*Eu cred că această populație — (e vorba de cea tracică, din mileniul II-lea a. Chr.) — e mai veche și că tocmai din masa acesteia, în tot cuprinsul vastelor noastre regiuni și-au luat, pe rând, ființă și noi forme de viață, unele și altele din semințiile Europei sud-estice*» ⁴⁾. Și profesorul nostru se gândea pe rând la creiatorii civilizației neo-eneolitice pre-traci, apoi la Tracii epocii bronzului și, ceea ce este și mai interesant, la Acheo-Micenieni, strămoșii direcți ai Grecilor, care, după Andrieșescu, s'au deslipit din aceeași populație străvechetracică din Sud-Estul nostru, indicând prin aceasta aceeași statornică mișcare Nord-Sud, atestată acum și în epoca bronzului de început. Micenienii însă ajung în Sud în urma pătrunderii Indo-

1) *Contribuție...*, p. 122. De altfel, mai recent, arheologii bulgari, de pildă V. Mikov dela Sofia, cred că purtătorii civilizației neolitice dela Sudul Dunării au fost Tracii.

2) Cf. D. Berciu, *Indoeuropenizarea Greciei*, 1940, p. 13.

3) *Considerațiuni asupra tezaurului dela Văleii Trân*, 1925, p. 26.

4) *Arheologia și istoria veche a Dobrogei*, 1928, p. 10.

europenilor, având cel mult ca patrie secundară valea Dunării și Dacia.

Prin aceasta, Ion Andrieșescu mergea mult mai departe decât V. Pârvan, atribuind Tracilor o autentică autohtonie și o vechime multimilenară.

Tot Andrieșescu este și creiatorul epocii bronzului din România, prin legitimarea ei ca epocă de strălucire comparabilă doar cu vremurile ceramicei pictate, cât și prin mărirea ariei geografice ce i se va da și legarea ei de semințiile tracice nord-dunărene.

Până în preajma primului războiu mondial se credea în general — și Andrieșescu nu se sfia s'o spună că și el era pe atunci de aceeași părere, «*că după timpurile zise eneolitice întreaga viață a Europei sudestice, în genere și a Daciei în special, a decăzut, — s'a barbarizat că așa s'o găsească vremurile de mare mișcare din mileniul I-ii a. Chr., când băștinașii perpetuiază în chip fatal vechile stări primitive, chiar neolitice, în așa de mare contrast cu civilizația helenică a Sudului mediteranean, care se îndrepta spre culmea înfăptuirilor ei politice și realizările ei spirituale*» ¹⁾, încheia I. Andrieșescu în 1936, cu adăogirea că era «o greșeală» și o «iluzie». Desigur că era o iluzie, care din păcate încă mai stăruie la unii elevi ai lui V. Pârvan.

Concepției cataclismelor în istorie, determinate de năvăliri violente, prin care s'ar explica și originea civilizației bronzului din părțile noastre, — unii arheologi dela noi vorbeau chiar de o «*bronzificare*» a regiunilor de care ne ocupăm (I. Nestor), — Ion Andrieșescu îi opune și pentru aceste vremuri aceeași concepție a evoluției lente, naturale, de relații «*pașnice, economice și culturale, care duc la împrumuturi de noi tehnice și de noi forme*» ²⁾ și în strânsă legătura, ca geneză, cu vremurile precedente. Schimbările aduse de descoperirea bronzului și înfiriparea unei civilizații a bronzului la noi (1600—800 înainte de Chr.) se datoresc nu numai impulsurilor din afară, ci și vieții lăuntrice, care, laolaltă, hotărăsc trecerea spre o nouă epocă, afirma arheologul Andrieșescu ³⁾, în consens cu istoricii, ca N. Iorga.

Înainte de 1916, când apare primul studiu al lui I. Andrieșescu *Asupra epocii de bronz în România (1. Un depou de*

1) Curs de Preistorie generală, 1935—1936, p. 180.

2) Curs de Preist. Generală, 1937—1938, p. 179.

3) Artele în timpurile preistorice la noi, p. 18.

bronz la Sinaia. 2. *Obiectele de bronz dela Predeal*)¹⁾, civilizația bronzului dela Sud și Răsărit de Carpați era aproape necunoscută, sau, în cazul cel mai bun, doar prin descoperiri izolate, nestudiate și neîncadrate. În 1915 Andrieșescu pune pentru prima oară problema existenței epocii bronzului dincoace de Carpați, problemă la care nu se gândise nimeni până atunci. Studiul amintit e una dintre lucrările temeinice ale lui Andrieșescu, atât prin noutatea problemei, cât și prin originalitatea ideilor și concluziilor la care ajunge autorul.

Multă vreme arheologii streini, și mai ales unguri, au fost obsedați de ideia unui bronz «ungar», care a pătruns și în terminologia preistoriei europene. Andrieșescu arată însă că și aceasta este o altă iluzie: «*Splendida cultură de bronz carpato-dunăreană*, scrie el, *e departe de a fi «ungară». Carpații nu sunt o stavilă nici în aceste îndepărtate timpuri și nu despart o lume de alta*»²⁾, cum tendențios se credea până atunci. Și mai departe, întemeietorul studiilor de preistorie dela noi accentuează că descoperirile dela Sinaia și Predeal constituiesc «*la première preuve que l'époque de bronze hongroise-transylvainne se prolonge plus loin à l'Est qu'on ne le cût plus jusqu'à présent*»³⁾. Ion Andrieșescu înlocuiește deci termenul «ungar» cu acela *ungaro-transilvan*. În prezent însă arheologii dela noi operează cu conceptul *româno-ungar*, mai cuprinzător, mai potrivit pentru bronzuri și mai aproape de localizarea geografică, decât acela de *dacic* la care se gândise Andrieșescu în 1925, cu ocazia celui de al doilea studiu: *Nouvelles contributions sur l'âge du bronze en Roumanie. Le dépôt de Drajna-de-jos et l'épée de Bucium*⁴⁾, când ipoteza din 1915, își găsea prin noul material o dovadă «splendidă și întreagă», după cum spunea cu vădită satisfacție însuși Andrieșescu la o oră de curs.

Mai târziu, în 1939, Andrieșescu făcea următoarea constatare, care are și o lature etnologică: «*De fapt, strict după materiale, «bronzul ungar» este Epoca de bronz carpato-dunăreană, în accepția larg geografică a cuvântului, carpato-dunăreană și tracică, fără niciun hotar despărțitor al Carpaților*»⁵⁾. Noi cre-

1) În *Buletinul Comisiunii Mon. Istorice pe 1915*, București, 1916.

2) O. c., p. 15.

3) *Ibidem*, p. 17.

4) În *Dacia*, vol. II, 1925, pp. 345—384; v. p. 384, unde autorul propune înlocuirea termenului *Ungaria* cu *Dacia*.

5) *Artele în timpurile preistorice la noi*, 1939, p. 19.

dem că termenul carpato-dunărean se poate întrebuința în epoca bronzului cu deosebire pentru a cuprinde laolaltă toate tipurile de civilizație din valea Dunării până în Nordul Transilvaniei, care dau împreună aci imaginea unei mari unități de cultură în mileniul II-lea înainte de Chr., cu centrul în Transilvania și care cultură aparține Tracilor.

Aceștia sunt Tracii nord-dunăreni, băștinași la Nordul Dunării, de unde trec la Sud, urmând vechea și repetata mișcare, precum am mai spus, ci nu invers. Sprijinind această părere cu date arheologice, Ion Andrieșescu venea în favoarea ipotezei susținute în istoriografia română de către N. Iorga, dar în contradicție cu B. P. Hașdeu, D. Onciu și A. D. Xenopol ¹⁾.

Înlăturând această falsă teorie, a venirii Tracilor la Nord de Dunăre, Ion Andrieșescu spulbera și o alta: W. Tomaschek — și dela el ideia se răspândise — împărțise pe Traci într'o grupă nord-dunăreană și o alta sud-dunăreană, atribuind celor dintâi o cultură inferioară față de aceia a Tracilor dela Sudul Dunării ²⁾, deși Tomaschek poate se referise la vremuri mai recente.

Ori, descoperirile arheologice din Sud-Est, — chiar și numai cele cunoscute de I. Andrieșescu până în 1931 ³⁾, — dovedeau că în epoca bronzului existau în Sud-Estul european numai două focare de cultură, care rivalizau între ele prin prosperitate: — unul cu centrul în Transilvania, acela al Tracilor, altul în Sudul egeo-mediteranean, al Acheo-Micenienilor, și ei cu mult sânge carpato-dunărean. Dincolo, peste Hellespont, se afla statul Hittitilor, originari și ei din Balcani, cum credea și Ion Andrieșescu și cum arată de fapt ceramica lor foarte originală în complexul Anatoliei, dar cu afinități ce se dovedesc a fi din ce în ce mai strânse cu produsele din valea Dunării inferioare. Mă gândesc desigur la ceramica din județul Vlașca, la care am observat atâtea puncte de asemănare cu cea hittită.

Contribuția lui Andrieșescu nu constă numai în definirea și punerea pe baze științifice largi a civilizației bronzului dela noi, civilizație susținută de o puternică organizație socială diferențiată a poporului trac, care a creat-o, cât și pe o industrie ceramică și metalurgică dintre cele mai evolute și cu o mișcare comercială

1) *Răspândirea nordvestică a Tracilor la începutul istoriei*, în «Inchinare lui Nicolae Iorga», Cluj, 1931, p. 3.

2) *Die alten Traker*, în *Sitzber. d. wiss. Akad., Viena*, vol. 18.

3) *O. c.*, p. 4.

invidiată de Micenieni, a căror concurență se izbea în Balcani de aceia a Tracilor noștri. Dar Ion Andrieșescu are și un alt merit. El a stabilit, înainte de Vasile Pârvan, limitele până unde se întindea lumea tracică și produsele sale specifice, cu toate că mai târziu unele limite vor fi restrânse sau lărgite.

În afară de schimburile comerciale din interiorul Daciei și a Sud-Estului (o secure de origine tracică am găsit în muzeul din Ianina), Tracii întrețineau altele până în Italia nordică și spre Răsărit până în valea Donului și până spre Caucaz. I. Andrieșescu înclina și el pentru unele relații ale Tracilor cu Siberia. ¹⁾ De fapt atari îndepărtate legături nu sunt izolate. Anul trecut am avut ocazia să prezint într-o comunicare făcută la Institutul de Istorie Națională un topor de granit descoperit probabil pe valea superioară a Nistrului, care provenea tocmai din regiunea apelor Okamoska și Kama. Un asemenea exemplar este un jalon de legătură cu cele (de bronz) din Nordul Transilvaniei și Ungariei și indică legături cu civilizația de tip Fatjanovo din Rusia centrală.

În perioada tracică, Sudul Rusiei a primit multe bunuri culturale originare din Transilvania și a influențat la rândul său lumea carpato-dunăreană, după cum dovedesc unele bronzuri.

În 1919, îndemnat de către V. Pârvan, care a audiat și el pe fondatorul preistoriei românești, acesta a ținut un curs cu tema: *Răspândirea nordvestică protoistorică a Tracilor* ²⁾, care a influențat fără îndoială pe autorul *Geticei*. V. Pârvan văzuse în manuscris lucrarea lui I. Andrieșescu și a folosit-o pentru lămurirea regiunii de triconfinium traco-germano-slavic, așa cum se putea întrezări pe atunci, de către cineva care cunoștea lucrurile dela noi.

În 1930 Andrieșescu revenea asupra acestei probleme în prelegerile sale dela Universitate, iar în anul următor dădea publicității un fragment din studiul amintit, menținând cam același titlu: *Răspândirea nordvestică a Tracilor la începutul istoriei* ³⁾. Și în această privință Ion Andrieșescu este un precursor. Încă din 1915 a pus în discuție laturea istorică a problemei expansiunii Tracilor spre Nord-Vest, în studiul său de cuprins restrâns: *Cea mai veche noțiune istorică despre Dacia*, publicat în *Revista Istorică*, 1915. Acest studiu a provocat un viu interes în istoriografia română și

1) *Curs de Preistorie Generală*, 1937–1938, p. 25.

2) I. Andrieșescu, *Câteva considerațiuni și îndemnuri de început cu privire la Istoria veche și științele ei ajutătoare*, București 1920, p. 47, nota 1. Cursul s'a ținut la Seminarul de Istorie antică.

3) În *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj 1931.

în arheologie. G. G. Mateescu va urmări și el, dar pe date epigrafice, răspândirea spre Vest a Tracilor¹⁾, limitându se însă la restimpul pe care, dealtfel, îl trasa însăși natura izvoarelor cu care lucra. V. Pârvan va trata pe larg expansiunea traco-getică dintre anii 900—500 în. de Chr., în cap. V al operei sale, *Getica*, apărută în 1926.

Dar Andrieșescu este cel dintâiu care caută să pătrundă mai adânc în timp, datorită fără îndoială și pregătirii sale și concepției obârșiei străvechi a Tracilor. Această problemă general european, dar mai ales cental - și sud-estică, în strânsă conexiune cu istoria noastră națională și a popoarelor care trăesc pe aceleași substraturi comune, a fost discutat de I. Andrieșescu «*în cadrul celor mai vechi populații ale Europei centrale și sudestice: celice și vechi-germanice, traco-iliriene și vechi-slavice, până și după viața antică greco-romană, a acestor regiuni*», după cum preciza însuși autorul²⁾. Ce raporturi a stabilit el între aceste străvechi populații și Traci, nu le putem cunoaște decât după ce se va publica manuscrisul amintit. Desigur că unele concluzii vor suferi retușări, pe care Andrieșescu singur le-ar fi făcut, fiindcă intenționa să reia problema în lumina aproape cu totul nouă a cercetărilor istorice, filologice și arheologice din ultimii 20 ani.

În vremea când I. Andrieșescu se afla la Berlin, o mare dispută arheologică frământa epoca. Nu lipsea desigur nici patima politică, de care nu scapă nici arheologia noastră, uneori servind, cum e cazul național-socialismului german, ca punct de plecare al doctrinei superiorității rase germanice, o aberație.

Lumea arheologică era preocupată de *determinarea etnologică a civilizației lusaciene sau Lausitz*, din ultima parte a mileniului II a. Chr. și cu prelungire adâncă în mileniul următor. În inventarul său intră vase de lut de forme caracteristice, decorate cu caneluri și proeminente, precum și bronzuri tipice și *incinerația*, ca rit de înmormântare, întâlnită în vastele sale câmpuri de urne. Cea mai veche fază a acestei civilizații se întâlnește în părțile de confinium dintre Polonia și Germania, în regiunile centrale ale acesteia și în Silezia. De aici, lusacienii, popor de țărani fermieri stăpâni pe pământuri bogate și pe drumurile comerciale, cu o stare economică înfloritoare, s'au răspândit în toate direcțiunile³⁾, dela

1) *Granița de Vest a Tracilor*; extras din *Anuarul Inst. de Ist. Naț. din Cluj pe anul 1923*, Cluj 1924.

2) *Răspândirea*, p. 1.

3) D. Berciu, *Indrumări în Preistorie*, 1939, p. 191.

Elba și Oder până în Carpați, peste Boemia, Moravia, Austria și Ungaria, fără a mai vorbi de penetrațiile departe spre Vest și Sud-Vest. Pe atunci încă nu erau cunoscute decât foarte superficial jaloanele spre Sud, către Balcani și Grecia. Cu deosebită satisfacție lua cunoștință I. Andrieșescu în 1929¹⁾ de studiul arheologului englez V. Gordon Childe, *Lausitzische Elemente in Griechenland*, apărut cu un an înainte²⁾, care semnală pentru prima dată mărturii de civilizație lusaciană în Grecia, ajunse departe spre Sud datorită unei mari mișcări Nord-Sud, de străveche și constantă direcție, de data aceasta cu ecouri pătrunse — pare-se până în Egipt. Cercetările din Macedonia întreprinse de către Școala engleză, ale căror rezultate aveau să fie prezentate de W. A. Heurtley în lucrarea sa de sinteză «*Prehistoric Macedonia*», tipărită la Cambridge în 1939, veneau să dovedească, împreună cu alte materiale arheologice, unele inedite chiar, că spre sfârșitul mileniului II-lea a. Chr. și în mileniul I, poporul lusacian, al cărui nume nu l-am spus încă, a acoperit toată Peninsula Balcanică și aproape în întregime Dacia.

Problema lusaciană și-a mărit deci cadrul geografic, cuprinzând Sud-Estul european în întregime, fiindcă ea are atingere și cu civilizația scitică dela noi și din Sudul Rusiei³⁾ și cea hellenică. De aceea I. Andrieșescu se gândea la o reluare și punere la punct cu noile descoperiri și cercetări a vechiului său studiu amintit mai sus, care fusese conceput ca o replică la acela al lui Ulrich Karstedt, «*Die Karpodaken*, din *Prähistorische Zeitschrift*, vol. VI, 1912, p. 83 și urm. și al lui Erich Blume, «*Thrakische Keramik in der Provinz Posen* din *Mannus*, vol. IV, 1912, p. 75—85, studiu considerat pe drept cuvânt «senzational»⁴⁾ pentru vremea aceia. Arheologul român intervenise în discuție, pornind și dela Gustaf Kossinna⁵⁾ pe ale cărui cursuri le audiase la Berlin și care era reprezentantul unei concepții cu determinări etnologice (*Siedlungsforschung*). Problema aceasta, care e și o chestiune de istorie națională, fiindcă aici se discută «*tracismul și ilirismul obârșiei noastre dintâi*», cum așa de just și atrăgător scria I. Andrieșescu numai acum 2 ani⁶⁾, nu este atât de dificilă, pe cât credea pro-

1) Omagiu «Ramiro Ortiz», 1929, p. 14, notă 1.

2) In *Mannus. Ergänzungsband*, VI, p. 236 și urm.

3) Cum arăta Andrieșescu la cursul său.

4) Ion Andrieșescu, în *Analecta*, I, 1943, p. 24—25.

5) *Idem*, *Răspândirea ...*, p. 5, nota 3.

6) In *Analecta*, I, 1943, p. 24, nota 2.

fesorul nostru care ținea să precizeze următoarele: «*cu tot ce știu de treizeci de ani încoace însemnata problemă e departe de a fi rezolvată și trebuie atacată odată de cineva de la noi care, din mijlocul ariei geografice, pe care se pune, să ajungă, prin stăpânirea mai completă a întregului material mai aproape de adevăr*»¹⁾

Cărui popor aparține civilizația lusaciană, care, încet, încet devine o civilizație a epocii fierului și care duce prin plasarea ei în timp la tradiția protoistorică referitoare la populațiile Europei sudestice și centrale?

În răstimpuri diferite sau concomitent, ea a fost trecută pe rând pe seama Tracilor, Ilirilor, Germanilor Semnoni ai lui Tacit (C. Schuchhardt) și Slavilor. În Sud-Estul nostru desigur că numai Tracii și Ilirii pot intra în configurația etnică a epocii. Nu ne putem opri aici asupra discuțiilor atât de ample. Ne interesează acum doar atitudinea avută de Andrieșescu. Profesorul nostru a înclinat dela început spre *Traci*, fiindcă în concepția lui *tracizantă*, întreg teritoriul sudest european era considerat «*ca bază tracică de dezvoltare a națiunii românești în complexul etnic al Sud-Estului*»³⁾, ca și la N. Iorga, iar istoria Tracilor se înfățișa înaintea ochilor lui I. Andrieșescu întocmai «*ca o apă a cărei albie străveche a fost cu mult mai întinsă decât apropiatele ei margini, între care curge astăzi*». ⁴⁾ Sprijinit pe date arheologice, de toponimie și onomastică antică, el urmărește revărsarea pre-și protoistorică a neamurilor tracice până la Oder și Vistula, unde isvoarele antice atestă pe *Cotini* și *Buri*⁵⁾, a căror prezență acolo nu poate fi explicată decât ca o supraviețuire târzie a populațiilor tracice străvechi.

Fără posibilitate de îndoială, în prezent, știința arheologică europeană atribuie Ilirilor civilizația lusaciană și pe aceia a epocii fierului din ultimul mileniu dinaintea erei creștine. E drept că o deosebire netedă cu garanțe despărțitoare între lumea ilirică și cea tracică nu s'a putut face niciodată, cu toate eforturile convergente ale arheologilor, istoricilor și filologilor. Dar un lucru e definitiv câștigat, că *civilizația lusaciană este ilirică*, iar cea contemporană cu prima sa mare etapă de dezvoltare, din Dacia, e

1) *Ibidem*, p. 26, nota 1.

2) *Ibidem*, p. 24.

3) *Răspândirea*. p. 4.

4) *Ibidem*, p. 5.

5) *Ibidem*, p. 11.

tracică, — nord-tracică, — influențată cu deosebire în zona vestică și sud-vestică a țării noastre de cea dintâiu. De aceea, Sud-Estul european în înțelesul său cel mai cuprinzător, cât și regiunile periferice nord-vestice, are în mileniul III și II în. de Chr. o «*definire din ce în ce mai accentuată a ilirismului sau mai bine a tracismului*», încheia I. Andrieșescu în 1925 ¹⁾.

* * *

Cu aceste considerațiuni am ajuns dincoace de pragul unui nou mileniu, ultimul dinaintea erei noastre, din viața străveche a regiunilor sud-est-europene, asupra căreia I. Andrieșescu s'a oprit mai puțin, fie în prelegerile sale universitare, fie în mod tangențial în celelalte studii ale sale. Totuși nici aici contribuția sa nu este mai puțin însemnată, mai ales prin perspectivele ce le deschid ideile exprimate de el, cari trebuiesc urmărite și adâncite pe viitor de aceia cari l-au înțeles, l-au iubit și prețuit îndeajuns. Ca la orice schimbare de veac sau de mileniu, acum aspectul civilizației sud-est-europene se modifică din nou. Iarăși e vorba de invazii de distrugeri, de cataclisme. Dar realitatea e alta, fiindcă viața celor mulți continuă pe vechi baze, în dependență organică cu tot ce a fost în epocile anterioare. «*Așa trebuiesc judecate lucrurile omenеști, zice I. Andrieșescu, este posibil să fi fost, au fost invazii, dar oricât de aprige vor fi fost ele, nu au putut să pătrundă până în toate ungherele și au rămas multe locuri unde nu a pătruns picior de năvălitori*» ²⁾. Și mai departe: «*Așa se petrec lucrurile realmente, nu așa cum se exagerează cu deosebire în istoria pragmatică, unde, din cauza contrastelor prea tari între umbră și lumină, adevărul poate să iasă știrbit.*» ³⁾.

Andrieșescu a vorbit prea puțin despre Iliri, creatorii și răspânditorii unei puternice civilizații hallstattiene, care acoperă tot Sud-Estul Europei, până către Sudul Rusiei. Din massa aceasta ilirică se vor desprinde acum *Filistenii*, din Asia Mică, dovediți a fi originari din Balcani și *Dorienii* așa după cum pe la începutul mileniului III-lea în. de Chr. din acelaș rezervor etnic, carpato-balcano-dunărean plecaseră *Hittiții* și *Acheo-Miceniienii*. Ceea ce au fost înainte Tracii și Miceniienii, acum vor fi Ilirii, și

1) *Considerațiuni asupra tezaurului dela Vălei-Trân*, 1925, p. 26.

2) *Curs de Preist. Gen.* 1937—1938.

3) *Ibidem*.

chiar mai mult, ei jucând un rol de istorie universală în părțile centrale și sud-est-europene, cu ecouri adânci păstrate în poemele homerice și în numele eroilor acestora. Ei vor contribui, ca și Tracii la ridicarea și distrugerea vestitei cetăți dela Troia.

Substratul traco-iliric rămâne hotărîtor pentru închegarea poporului nostru. «*Intre elenism și romanism «dela Râm» dar pe un puternic substrat traco-iliric, atestat și ilustrat din străvechi, prin numeroase rămășițe, în tot cuprinsul Europei sudestice și al Daciei — ne tragem*» —, scria Andrieșescu acum 25 ani ¹⁾.

La elementul agricol și pastoral, — și pe alocuri industriuos, cum spunea Andrieșescu ²⁾, se adaogă din această epocă în chip dovedit și celălalt element de sinteză în Sud-Est, *cel iliric* de o extraordinară vitalitate, organizator și întemeietor de cetăți, cum sunt cele din valea Dunării mijlocii și cele din Transilvania, pe care se vor ridica în unele părți cele dace: Costești, Subcetate-Hunedoara și Gilău-Cluj. ³⁾. Moștenirea ilirică va fi contribuit într-o măsură destul de însemnată și la formațiunea primelor nulee de stat din Sud-Est ⁴⁾.

Sănătatea nu a îngăduit lui I. Andrieșescu să se oprească mai îndeaproape asupra Ilirilor, așa cum apar ei în lumina ultimelor studii, care convinseseră și pe N. Iorga de rolul mai însemnat al acestora, decât le acordase el în *Istoria Românilor*.

În complexul traco-iliric din mileniul I în. de Chr. trebuie încadrat și tezaurul de aur dela Vâlci-Trân, de lângă Plevna, căruia Ion Andrieșescu i-a închinat un amănunțit studiu în 1925 ⁵⁾, crezându-l însă tracic, din jurul anului 1600 a. Chr. ⁶⁾. Acest valoros tezaur nu este nici *traco-cimmerian*, cum l-au considerat unii arheologi streini (P. Reinecke), după care s'au luat și alții dela noi (I. Nestor).

Cât privește pe *Sciții* iranieni, I. Andrieșescu, a văzut just încă din 1912, pe când Pârvan și alți arheologi le-au atribuit o importanță prea mare în etnografia protoistorică a regiunilor noastre, ajungându-se la o *scitomanie*, prin nimic justificată.

«*Sciții sunt element trecător — reprezentativ în etnografia carpato-balcanică nord-dunăreană, Tracii, ca și la Sudul Du-*

1) *Câteva considerațiuni și îndemnuri...*, p. 47.

2) *Răspândirea...*, p. 7.

3) D. Berciu, *Din problemele preistoriei Olteniei*, în «*Oltenia*» 1943, p. 264/5.

4) *Ibidem*.

5) *Considerațiuni asupra tezaurului dela Vâlci-Trân*. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. S. III, t. V, 1925.

6) *Ibidem*, p. 26.

nării elementul străvechi băştinaş, persistent¹⁾, scria I. Andrieşescu acum 35 de ani şi toate descoperirile ulterioare aveau să-i dea dreptate. Sciţii n'au creiat într'adevăr o *epocă* în Dacia şi în Sud-Est. Dela ei ne-au rămas numai *antichităţi*. Civilizaţia lor oricât de strălucitoare ne-ar părea la prima vedere, e o civilizaţie mixtă, traco-iliro-scito-grecească. Insuşi Andrieşescu vorbea în 1939 de antichităţi «*scitice sau traco-scitice*»²⁾. De altfel chiar inventarul mormântului princiar dela Agighiol, jud. Tulcea săpat de Andrieşescu în 1931, ajutat fiind de cel ce semnează aceste rânduri, cuprinde elemente de tradiţie locală traco-ilirică şi poate chiar numele celui îngropat acolo ascunde pe un indigen câştigat de bogăţia şi strălucirea vremelnică a clasei dominante a Sciţilor din jurul anului 400 a. Chr.

I. Andrieşescu avea de gând —, şi a adunat material în acest sens —, să abordeze în întregime problema Sciţilor la noi şi în Sud-Est, odată cu publicarea descoperirilor de o excepţională bogăţie dela Agighiol. Din păcate, sănătatea şi timpul nu i-au îngăduit să publice decât o serie de planşe, fără text, în *Revista de Preistorie şi Antichităţi Naţionale*», I, 1937, creiată de el.

Cu timpul, Sciţii dispar în masa autohtonilor. Din spre Vest pătrund în regiunile noastre *Celţii*, care vor avea şi ei aceiaşi soartă, trecând localnicilor ceva din firea lor de neastâmpăr războinic. S'a crezut o vreme — şi prea s'a pus preţ pe aceasta — că rolul Celţilor a fost hotărîtor în creierea sintezei culturale geto-dace Latène.

Descoperiri şi studii noi dovedesc însă că în bună parte această sinteză se datoreşte şi relaţiilor Daciei cu lumea helenică, de unde se primesc impulsuri noi prin intermediul Traco-Ilirilor şi Tracilor din Sud, porniţi pe calea helenizării.

Cu ocazia publicării în 1924 a rezultatelor săpăturilor sale dela Crăşani³⁾, în Câmpia Munteniei —, primele făcute dincoace de Carpaţi într'o aşezare Latène —, I. Andrieşescu constata că în viaţa oamenilor dela Crăşani s'a petrecut o transformare pe încetul, ci nu brusc, în ultimele trei secole în. de Chr.⁴⁾. Această afirmare rămâne valabilă pentru toată Dacia. S'a subliniat atunci caracterul «neolitic, simplu şi tradiţionalist» al ceramicii⁵⁾, ceea ce constatăm noi pretutindeni în civilizaţia geto-dacă Latène; în plus, I. Andri-

1) *Contribuţie la Dacia înainte de Romani*, p. 119.

2) *Artele în timpurile preistorice la noi*, p. 26.

3) *Piscul Crăşani. Descoperirile arheologice din vara anului 1923*. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Seria III. Bucureşti 1924.

4) *Ibidem*, p. 90.

5) *Ibidem*, p. 89.

eșescu făcea și această observație de natură etnică: «*Crăsani aparțin unei populații de aceeași cultură și de aceeași rasă cu vechile populații ale regiunilor noastre*¹⁾, *de acelaș neam cu băștinașii din vechi, neolitici*»²⁾).

Preistoria nu și-a încheiat chemarea sa nici la cucerirea romană. Ea își întinde domeniul său de preocupare până către întemeierea principatelor. «*Intreg Veacul de mijloc al năvălirilor, pentru noi, până la năvălirea Tătarilor este o problemă în cea mai mare parte de arheologie*», spunea I. Andrieșescu³⁾. El propunea ca paralel cu civilizația romană și provincială romană dela Dunăre să fie urmărită și viața localnicilor daci, care, și aceștia, își au cultura lor, modestă în formele sale, dar puternică prin tradiția de mai multe ori milenară, pe care se sprijină și de care este străbătută. Și tot așa în vremurile turburi ale Evului Mediu, «*viața celor mai mici de pe aci, băștinași sau năvălitori*»,⁴⁾ — susținea Andrieșescu —, *este obiect de cercetare exclusiv al preistoriei*», din cauza puținătății isvoarelor scriptice. Și iarăși soarta nu i-a dat răgazul necesar să prezinte epoca daco-romană și veche românească a restimpului migrațiunilor și al formării noastre ca națiune, studiu la care I. Andrieșescu reflecta în deosebi după ce descoperise și săpase metodic vastul cimitir germanic dela Oinac, Jud. Vlașca, în valea Dunării. Aceiași preocupare, mai veche, l-a făcut să prezinte foarte amănunțit studiile lui C. Diculescu apărute între anii 1916—1923, care a aplicat la un teritoriu anumit metoda lui Kossinna, așa zisa «*Siedlungsarchäologie*»⁵⁾).

I. Andrieșescu ne apare, cred, în lumina celor arătate mai sus, cu adevărata sa figură de savant,—la care știința, prudența, dragostea de adevăr și de carte, firea lui împăciuitoare, sensibilitatea la tot ce e frumos și înălțător, chiar și îndoiala în ipoteze și uneori în rezultatele științei sale proprii, prețuirea obiectivă a muncii intelectuale și organizatorie a celorlalți și a inițiativelor de tot felul, când acestea ajutau cât de puțin la risipirea întunericului ce acoperă încă o parte a trecutului nostru străvechi sau la conservarea rămășiților descoperite, — preocuparea formeii alese

1) *Piscul Crăsani*, p. 110.

2) *Ibidem*, p. 90.

3) *Artele în timpurile preistorice*, p. 28. «*Un lucru mi se pare clar. Câmpul de preocupare al preistoriei și la noi, — ca și aiurea —, nu se termină nici cu epoca greco-romană și nici cu cucerirea romană*» (*Ibidem*, p. 27).

4) *Ibidem*, p. 27.

5) *Dela Preistorie la Evul Mediu*, 1924; cap. 3: Dacia la începutul Evului Mediu.

în studiile sale, — ca și scrisul său mărunț și îngrijit, — formează toate laolaltă atributele inseparabile ale omului de știință și de inimă și ale gânditorului care a fost Ion Andrieșescu.

În dezvoltarea științei arheologice românești din domeniul preistoriei și al învățământului universitar, el a jucat un rol peste care nu se va putea trece niciodată. El a pus, precum am văzut, Dacia în centrul preocupărilor preistoriei sud-est-europene și a evidențiat importanța Traciilor, — și implicit a Ilirilor, așa de strâns legați unii de alții prin sânge și cultură, — în conspectul străvechiu - etnologic al Europei centrale și cu deosebire sud-estice. În această privință contribuția lui este mai însemnată decât a lui V. Pârvan.

Andrieșescu este creiatorul unei școli autohtoniste și tracicizante la noi, ale cărei idei stau la baza istoriografiei române. Cei care l-au înțeles, au datoriat a-l continua în această direcție. Preistoria românească, pusă de el pe temeiuri de știință pozitivă, se găsește încă în plin proces de adâncire a începuturilor nației noastre, fiindcă «*problema băștinașilor e începutul istoriei românești*», cum singur afirma încă din 1912¹⁾, când temeiurile străvechi ale neamului nostru abia puteau fi întrezărite. Nu numai în așezarea geografică a poporului român și în adversitățile ce au decurs din ea, dar și în *patrimoniul multi-milenar* moștenit de Români și de popoarele conlocuitoare din întreg Sud-Estul Europei vedea Ion Andrieșescu minunea existenței și dăinuirii noastre. «*Aci stă — mi se pare — și nu aiurea, — zicea el, — adevăratul miracol, minunea cea mare a existenței noastre, între vechile timpuri neolitice, Dacia romană și România de azi*»²⁾.

Firul vieții lui I. Andrieșescu s'a rupt tocmai când arheologia românească s'ar fi îmbogățit cu studii de maturitate, îndelung gândite și plănuite.

Dar, pentru a încheia, să repetăm cuvintele lui: «*Din multele ce plănuiesc oamenii spre mai bine, mult mai puține se pot înfăptui, și sunt împrejurări când trebuie să ne mulțumim și să fim recunoscători și pentru atât*»³⁾.

Și-i vom fi!

D. BERCIU

15 Martie 1945.

1) *Contribuție la Dacia înainte de Români*, p. 1.

2) *In Rev. de Preist. și Ant. Naț.*, II-IV, 1940, p. 29.

3) *Ibidem*, p. 4.

BIBLIOGRAFIA

LUCRĂRILOR CU CARACTER ARHEOLOGIC

ALE LUI ION ANDRIEȘESCU:

1. — *Contribuție la «Dacia înainte de Romani»*, Iași 1912, VIII + 124 pp. + 8 pl. + 1 hartă.

2. — *Cea mai veche noțiune despre Dacia*, în *Revista Istorică*, 1915.

3. — *Asupra epocii de bronz din România. 1. Un depou de bronz la Sinaia. 2. Obiectele de bronz dela Predeal* în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1915*, și extras, București 1916, 18 pp. + 26 fig.; în l. română, cu un rezumat în limba franceză (pp. 16.18).

4. — *Obiecte preistorice din colecțiunea Prefecturii de Durostor*, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, pe anul 1915*, București 1916, pp. 187—190.

5. — *Câteva considerațiuni și îndemnuri de început cu privire la Istoria veche și științele ei ajutătoare. Cu o introducere despre Petru Râșcanu și Teohari Antonescu. O lecție de deschidere la Facultatea de Litere și Filosofie din Iași*. București 1920, 48 pp.

6. — *Din preistoria Olteniei (fragment de început)*, în *Omagiul «N. Iorga»*, Craiova, 1921; și extras.

7. — *Piscul Crăsani. Descoperirile arheologice din vara anului 1923*. Academia Română. Mem. Sect. Ist. S. III, t. III. București, 1924, 111 pp. + 288 fig. + 3 pl.

8. — *Les fouilles de Sultana*, în *Dacia*, I, 1924, p. 51—107.

9. — *Dela Preistorie la Evul Mediu. Părerii îndrumătoare și fapte arheologice și istorice.* București 1924, I+97 pp.+6 fig.

10. — *Considerațiuni asupra tezaurului dela Vâlci-Trân.* Academia Română. Mem. Secț. Ist. Ser. III, t. V. 1925, 42 pp. +1 pl.; cu un rezumat în l. franceză.

11. — *Nouvelles contributions sur l'âge du bronze en Roumanie. Le dépôt de Draşna-de-jos et l'épée de Bucium, în Dacia,* II, 1925, p. 345—384.

12. — *Rumänien (1920—1926), în Vorgeschichtliches Jahrbuch,* III, pp. 212—217.

13. — *Arheologia și istoria veche a Dobrogei;* extras din Dobrogea. Patru conferințe ale Universității libere. Așezămintele «I. C. Brătianu, București, 1928.

14. — *Câteva considerațiuni asupra unor străvechi elemente de credință religioasă în Dacia timpurilor preistorice,* în «Omăgiu lui Ramiro Ortiz», București 1929, pp. 13—18;

15. — *Des survivances paléolithiques dans le milieu néolithique de la Dacie.* Académie Roumaine. Bull. de la Sect. Hist., t. XV, București 1929, 8 pp.+ V. pl.

16. — *Die letzten Ausgrabungen in Rumänien und ihre Bedeutung für die Vorgeschichte Südosteuropas, în Bericht über die Jahrhundertfeier des Archäologischen Instituts,* Berlin 1930. pp. 294—297.

17. — *Răspândirea nord-vestică a Trărilor la începutul istoriei,* în «Inchinare lui Nicolae Iorga», Cluj 1931, p. 1—11.

18. — *Un cuvânt despre săpăturile arheologice și despre muzee în legătură cu săpăturile arheologice din Vlașca și muzeul județean dela Giurgiu, în Buletinul Muzeului județului Vlașca «Teohari Antonescu»,* I, București 1935, p. III—VII.

19. — *Cercetări și descoperiri arheologice în Bucovina, în Cronica Numismatică și Arheologică,* XII, 1936, p. 161—173.

20. — *Quelques mots d'introduction, de souvenir et d'hommage, în Revista de Preistorie și Antichități Naționale,* I, 1937, p. 3—9.

21. — *Alexandre Odobescu et le X-ème Congrès d'Anthropologie et d'Archéologie préhistoriques*, în *Revista de Preistorie și Antichități Naționale*, I, 1937, p. 11—15.

22. — *En souvenir d'Alexandre Donici*, în *Revista de Preistorie și Antichități Naționale*, I, 1937, p. 39—45.

23. — *Artele în timpurile preistorice la noi*, în *Arta și Tehnica Grafică*, nr. 4—5, 1938; și extras, București, 1939, adăogându-se un rezumat în l. franceză.

24. — *Un reprezentant tipic al studiilor de preistorie și antichități naționale: Camille Jullian*, în *Revista de Preistorie și Antichități naționale*, vol. II—IV, 1940, p. 9—37,

25. — *In amintirea lui Ioachim Miloia*, în *Revista de Preistorie și Antichități Naționale*, II—IV, 1940, p. 137—140.

26. — «*Bunicul*» *Preistoriei*, în *Rev. de Preistorie și Ant. Naționale*, II—IV, 1940, p. 142—148.

27. — *Wilhelm Dörpfeld (1853—1940)*, în *Revista de Preistorie și Antichități Naționale*, II—IV, 1940, p. 149—155.

28. — *Desgroparea unor orașe ale Regatului Bosporan*, în *Rev. de Preistorie și Ant. Naționale*, II—IV, 1940, p. 148—149.

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CURȚII REGALE F. GÖBL FII S. A.

19, STR. ARISTIDE BRIAND, 19

Reg. Com. Nr. 449/932. — c. 121/45